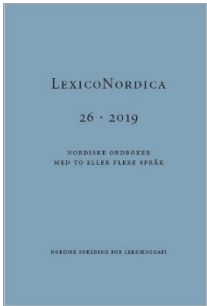

LexicoNordica

Forfatter:	Lennart Larsson [En nyliberal ordlista]	
Anmeldt værk:	Hanna Alvage, Elin Lilleman Eriksson & Saga Gärde (red.). <i>Nyliberal ordlista</i> . Bokförlaget Atlas 2018. 191 sider.	
Kilde:	LexicoNordica 26, 2019, s. 251-258	
URL:	https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© 2019 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

En nyliberal ordlista

Lennart Larsson

Hanna Alvage, Elin Lilleman Eriksson & Saga Gärde (red.). *Nyliberal ordlista*. Bokförlaget Atlas 2018. 191 sidor. Pris från 170 SEK.

Att den kraftiga högersväng som präglat inte bara den ekonomiska politiken utan hela samhällsutvecklingen under de senaste 40 åren – det som ofta sammanfattas under benämningen *nyliberalism* – gjort avtryck i språket är inget att undra över. I spåren av avregleringarna, privatiseringarna och nedskärningarna i den offentliga sektorn har också språkbruket ändrats: nya ord och uttryck har kommit i svang, andra har hamnat i skymundan, medan ytterligare andra har fått nya användningar eller konnotationer. Det här finns det förstås all anledning att uppmärksamma, så initiativet att – som det är formulerat i baksidestexten till *Nyliberal ordlista* (fortsättningsvis NO) – försöka ”synliggöra hur den nyliberala ideologin förändrar språket och styr våra ordval” är utan tvekan lovvärt.

Men vad är NO för slags bok egentligen? Ska man gå efter titeln så är det en ordlista, och den innehåller också mycket som kännetecknar en sådan: här finns ett åttiotal alfabetiskt ordnade artiklar med fetstilta lemman följda av ordklass och böjningsangivelser, definitioner (ibland med flera numrerade betydelsemoment) samt autentiska språkprov. Å andra sidan kan man på pärmens baksida läsa att det ”är en politisk och poetisk stridsskrift”, och huvuddelen av bokens textmassa går också vida utöver de gränser som brukar känneteckna lexikografiska produkter. Tyngdpunkten ligger på de vidhängande kommentarerna till artiklarnas lemman – texter av varierande omfång som till allra största delen härrör från redaktörerna men i sammanlagt nio fall är skrivna av andra förfat-

tare (till de mera namnkunniga hör poeterna Athena Farrokhzad och Jila Mossaed liksom dramatikern Suzanne Osten).

Att det i första hand handlar om en stridsskrift, ett politiskt debattinlägg med vänsterförtecken, får sin bekräftelse när man läser det knappa tioalet recensioner av NO från våren 2018 som finns att läsa i databasen Mediearkivet (innehållande dagstidningstext från ca 1990 och framåt). Även om omdömena om boken går starkt isär så har recensenterna en sak gemensamt: bortsett från lemmaurvalet (se vidare nedan) är de lexikografiska aspekterna av boken helt frånvarande i deras texter.

NO kan alltså beskrivas som en politisk stridsskrift som har formen av en ordlista. Och det är framför allt i den senare egenkapen, som lexikografisk produkt, som den kommer att avhandlas här.

Att det lexikografiska innehållet i NO är lånat från annat håll är ingenting som redaktörerna (verksamma som journalister och kulturarbetare) sticker under stol med. Men när de i eftertexten skriver att "[d]efinitionerna av orden är hämtade ur *Svenska Akademiens ordlista*" (s. 191) så är det en sanning med avsevärd modifikation. I själva verket handlar det om ett hopplock från webbplatsen svenska.se där Akademiens samtliga tre ordböcker – förutom *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) även *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO) och *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) – i varierande utsträckning har fått bidra. En illustrativ inblick i hur redaktörerna gått till väga ger redan den inledande artikeln *andrum* (bild 1; artikeln är här återgiven i sin helhet för att ge en uppfattning om ordlistans uppläggning).

Bortsett från lemmats inledande versal är den första raden helt och hållet överensstämmande med SAOL, och detsamma gäller det första betydelsemomentets synonymdefinition "frist". Det andra momentet – inlett av det malplacerade "tillgång till luft bereds" som ju beskriver en verbhandling – återfinns däremot inte i SAOL. Här är källan i stället SAOB, vars första moment (med en

And|rum substantiv ~*met*

1 frist 2 tillgång till luft bereds; lufttillgång;

gm fritt utrymme berett tillfälle att andas

I anv.: "Sverige behöver ett andrum", Stefan

Löfven, 24/11 2015.

Under en presskonferens sammankallad av Sveriges statsminister Stefan Löfven den 24 november 2015 motiverades beslutet att begränsa Sveriges asyltagstiftning till EU:s miniminivå, med att det skulle "skapa en bättre situation för de människor som redan är här" och ge Sverige ett *andrum*. Åtgärderna omfattade bland annat inskränkningar av anhöriginvandringen, vilket resulterade i att familjer splittrades samt att den enda lagliga och säkra vägen för personer som söker asyl togs bort. Den nya lagen som trädde i kraft den 20 juli 2016 syftar till att, såväl praktiskt som signalpolitiskt, kraftigt minska antalet asylsökande samt uppmåna människor på flykt att söka asyl i andra länder.

Bild 1: Artikeln *andrum*.

rumslig betydelse som redan när artikeln trycktes 1898 betecknades som "numera mindre br[uklig]") lyder: "öppning l. fritt rum, hvarigenom tillfälle till andning l. tillgång till luft beredes; lufttillgång; gm fritt utrymme beredt tillfälle att andas."

Det är inte helt lätt att förstå hur det blivit så här. Har redaktörerna inte riktigt förstått ordboken (SAOB är ju långtifrån lättläst)? Eller har de bara inte gett sig tid att tänka över vad orden står för? Hur som helst blir fortsättningen genom alfabetet inte mycket bättre, utan titt som tätt möts man av bristande akribi, av förbiseenden och förvanskade citat. Ett ytterligare exempel är artikeln *flexibilitet* vars lexikografiska del återges i bild 2.

Flex-ibil-itet substantiv ~en

- anpassningsbar, föränderlig; böjlig; som på ett sätt kan anpassas efter omständigheterna

*I anv.: "Ge exempel på när du var flexibel",
cv-tips från vuxenutbildningsföretaget
Eductus 2018.*

Bild 2: Artikeln *flexibilitet*.

Också här är det SAOL som fått släppa till definitionens första del med de tre synonymerna; helt i sin ordning – frånsett det faktum att det som definieras här inte är substantivet *flexibilitet* utan adjektivet *flexibel*. Den följande relativsatsen är däremot hämtad från SO, men återigen i en märkligt stympad form som gör texten mer eller mindre obegriplig; i originalet lyder satsen "som (på ett smidigt sätt) kan anpassas efter omständigheterna".

Ett tredje exempel på NO:s oövertänkta användning av svenska.se ger artikeln *hushållsnära tjänst* (bild 3).

I det här fallet följer definitionen av *tjänst* nästan till punkt och pricka det första betydelsemomentet i SO; de enda avvikelserna är dels att förlagan har "avsedd" och inte "avsedda" (tydligen har redaktörerna tolkat adjektivet som syftande på "arbetsuppgifter och kvalifikationskrav" och inte på "ställning"), dels att det som här står inom parentes i SO står i petitstil. Betydligt värre är att den betydelse av *tjänst* som föreligger i uttrycket *hushållsnära tjänst* ju är en annan, den som finns i SO:s andra betydelsemoment och förklaras som "utövande av arbete inom ramen för viss befattning".

Ett återkommande lexikografiskt missgrepp i NO är också att lemmat inte överensstämmer med det autentiska språkprovet: så har *bidragsnarkoman* ett språkprov som talar om "bidragsmissbrukare", och på samma sätt illustreras *kostnad* med "utryck-

Hus·hålls|nära tjänst oböjligt adjektiv, substantiv ~en ~er

Av **hushåll** • husligt arbete som är en förutsättning för det normala livet i ett hem o. **nära** • kort avstånd o. **tjänst** ställning i arbetslivet med väldefinierade arbetsuppgifter och kvalifikationskrav, avsedda att innehas av en person (särsk. om statliga och kommunala arbeten)

I anv.: "Ge bort städning och andra hushållsnära tjänster i julklapp för halva priset via HemQ.se. Även jultomten är avdragsgill, men bara om han också städar, passar barnen eller lagar maten", pressmeddelande företaget HemQ 30/11 2012. Se RUT.

Bild 3: Artikeln *hushållsnära tjänst*.

ningskostnaden", *produktivitet* med "produktiva" och *välfärdskonsument* med "välfärds kunderna".

Hur ska man förklara denna närmast nonchalanta lättvindighet som redaktörerna uppvisar i förhållande till NO:s lexikografiska sida? Antagligen är det av samma orsak som att ingen av recensenterna ägnat den någon uppmärksamhet: ordlistekonceptet har setts som ett strukturerande ramverk utan egentlig betydelse, en ingång till något annat och viktigare, som lite av en dekorativ utsmyckning. Men för att fylla sin funktion bör också en ingång eller en utsmyckning utformas med omsorg; om inte väcker det bara tvivel och misstro hos den uppmärksamma läsaren.

Man blir misstänksam. Och tyvärr tvingas man konstatera att också de uppföljande kommenterande texterna i många styck-

en lider av brist på eftertanke, av oklara formuleringar och rena faktafel. Även här kan *flexibilitet* tjäna som exempel. I kommentarens inledning påstås att "[o]rdet förekom i etablerade medier första gången 2006". Oavsett om det gäller substantivet eller adjektivet så är påståendet falskt. I Kungliga bibliotekets databas Svenska dagstidningar härstammar det äldsta belägget på *flexibel* från *Dagligt allehanda* 1780, och även om betydelsen i de tidigare belägen handlar om böjlighet i fysisk bemärkelse (i språkprovet 1780 saluförandet av "en flexible Silfwer Mans Catheeter") så dyker de första exemplen på betydelsen 'anpassningsbarhet' upp långt tidigare än 2006. Exempelvis kan man bland de 256 träffarna på "flexib*" i Svenska dagstidningar 1963 hitta en anställningsannons i *Dagens Nyheter* (ett etablerat medium om något!) där det bland de önskvärda kvalifikationerna bl.a. nämns "Samarbetsförmåga (det skattar vi högt). Flexibilitet och så förstås noggrannhet." (*Dagens Nyheter* 7/10 1963, s. 32; citerat från DN.arkivet). Så varför just 2006? Bara för att det var det år alliansregeringen kom till makten? Ett indicium på att så är fallet är att också artikeln *energitjuv* (med den utvidgade betydelsen av någon som lägger beslag på ens psykiska energi) har den nästan identiska formuleringen "[f]örekommer i etablerade medier för första gången år 2006". Ändå kan man t.ex. i *Aftonbladet* 1999 läsa: "Så står du emot energitjuvarna: Tänk positivt! Skriv ner ett positivt budskap till dig själv." (*Aftonbladet* 6/5 1999, s. 13; citerat från Mediearkivet.)

Den enda lexikografiska aspekt som tas upp av NO:s recenser gäller urvalet av lemman. Och de tål förvisso att undra över. Som flera av recensenterna påpekar – även sådana som i övrigt uttrycker sig uppskattande om boken – gör redaktörerna en mycket vid tolkning av begreppet *nyliberalism*. Vad har t.ex. de redan nämnda *andrum* och *energitjuv* med nyliberalismen att göra? Eller för den delen *svenska värderingar*, *tandröntgen* och *åldersbedömning*? Här finns på sin höjd ett indirekt samband, genom att de här uttryckssätten skriver in sig i eller bara råkar

anknyta till den högernationalistiska diskurs som ju i mångt och mycket kan ses som en reaktion på nyliberalismens verkningar.

Ett diskutabelt fall av annat slag är *arbetsgivare* vars (inom parentes sagt något luddigt formulerade) kommentartext ser ut så här:

Kring användningen av ordet *arbetsgivare* har det skett en förskjutning inom styrkeförhållandet mellan den som köper respektive säljer arbete. Begreppet *arbetsköpare* implicerade en part som förväntas betala ett pris motsvarande *arbets säljarens* prestation medan *arbets säljaren* var den som sålde sin arbetskraft till *arbetsköparen* [...] Arbetet presenteras som en gåva. Mottagaren har i sin tur att vara tacksam och förhålla sig till givarens villkor. (S. 13 f.; originalets kursiv.)

Även om man ur ett vänsterperspektiv gärna håller med om att ordet *arbetsköpare* bättre än *arbetsgivare* fångar relationen mellan arbetsmarknadens två parter så innebär det inte att det senare ordet hör hemma i en *nyliberal* ordlista. Ända sedan de här orden etablerades i svenskan under senare delen av 1800-talet så har *arbetsgivare* (liksom *arbetstagar*) hela tiden varit den ojämförligt mest frekventa beteckningen, medan *arbetsköpare* (och i än högre grad *arbets säljare*) fört en relativt undanskymd tillvaro (något som enkelt kan konstateras genom en sökning i Svenska dagstidningar). Så även om ordet *arbetsgivare* kan kritiseras för att fördunkla relationen mellan arbete och kapital är det långt ifrån något uttryck för en specifikt nyliberal tankemodell.

Till detta kan läggas att ett antal ord och uttryck som har en tydlig koppling till ekonomisk politik av nyliberalt snitt och därmed mycket väl hade platsat i en dylik ordlista inte har beretts utrymme i NO. Några exempel är *kund*, *affärsområde* och *leverera* använt inom områden som vård, omsorg och skola, *hyvling* och *precisionsbemanning* på arbetsplatserna, den utvidgade an-

vändningen av *varumärke* på inte bara individuell utan också t.ex. kommunal nivå, de sedan början av 1990-talet högfrekventa *sunda statsfinanser* och *stålbad*, liksom ordet *kommersialisering* använt med positiva konnotationer.

Som sagt: en ordlista som förtecknar de språkförändringar som följt i spåren av den nyliberala strömkantringen är utan tvekan ett lovvärt initiativ, och det är bara att beklaga att resultatet blivit som det blivit. För även om det finns inslag i NO som är klart läsvärda – så exempelvis Mara Lees analys av ordet *utanförskap* liksom Jila Mossaeds dikt *Flyktingström* – kan man inte komma ifrån att boken som helhet framstår som ett fuskverk, inte bara som lexikografisk produkt utan också som stridsskrift.

Litteratur

DN.arkivet. <<https://arkivet.dn.se/>> (mars 2019).

Mediearkivet (Retriever Research). <<http://web.retriever-info.com/services/archive?>> (mars 2019).

SAOB (1898–) = *Svenska Akademiens ordbok*. I: svenska.se.

SAOL (2015) = *Svenska Akademiens ordlista*. 14:e upplagan. I: svenska.se.

SO (2009) = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. I: svenska.se.

Svenska dagstidningar. Kungliga biblioteket. <<https://tidningar.kb.se/>> (mars 2019).

svenska.se. Svenska Akademiens ordböcker. <<https://svenska.se/>> (mars 2019).

Lennart Larsson
docent vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala, redaktör på Svenska Akademiens ordbok
Institutionen för nordiska språk
Uppsala universitet
Box 527
SE-751 20 Uppsala
lennart.larsson@nordiska.uu.se